

The article analyzes electronic version of Borys Grinchenko's "Dictionary of Ukrainian language" developed on the site of the Borys Grinchenko Kyiv University (www.kubg.edu.ua).

Key words: dictionary, Borys Grinchenko's "Dictionary of Ukrainian language", electronic version of dictionary, wiki-technology, Internet-generation.

*Леонтьєва І.В., аспірантка,
викладач кафедри теорії та історії педагогіки
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ Б. ГРІНЧЕНКА ТА О. ЛАЗУРСЬКОГО

У статті висвітлюється проблема вивчення творчої спадщини відомих педагогів, освітніх діячів Бориса Грінченка та Олександра Лазурського в контексті формування та розвитку особистості. Визначено основні ідеї видатних педагогів щодо чинників та умов формування особистості дитини.

Ключові слова: Б.Д. Грінченко, екзопсихіка, ендопсихіка, класифікація особистості, О.Ф. Лазурський, особистість, розвиток особистості, формування особистості.

Постановка проблеми. Активна розбудова Української держави, здійснення нової соціально-економічної політики, відродження та подальший розвиток духовно-моральної культури зумовлюють потребу розв'язання одного із стратегічних завдань реформування освіти — створення умов для формування активної, самостійної, творчої особистості школяра, реалізації та самореалізації кожною людиною своїх сутнісних сил у різних видах діяльності. Про це наголошується в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти, Концепції 12-річної середньої загальноосвітньої школи, Концепції національного виховання.

Розвиток дитини як особистості та його стрижневий напрям залежать від основних факторів формування дитини, яка у процесі своєї діяльності й спілкування стає учасником різноманітних соціальних зв'язків і взаємин. Вона вчиться бути особистістю, розвива-

ється і утверджується як особистість. Безперечно, ключові напрями та зміст цього розвитку в основному визначені конкретними суспільно-історичними умовами. Але враховуючи активність розвитку дитини як особистості, важливе значення має її здатність до самовираження, самопрояву, саморегуляції, самоутвердження, самовизначення, самоіснування і самоактуалізації. Все це відбувається в діяльності, характер і зміст якої є основою і суттю процесу становлення особистості. Діяльність слугує сталим субстратом розвитку останньої, забезпечуючи їй вихід за межу власних можливостей. Тому «сучасна науково-педагогічна стратегія має цілеспрямовано проектувати розвиток особистості дитини» (В. Кремень) [6, 28].

Особистість у «Педагогічному словнику» С. Гончаренка (1997) трактується як «конкретна цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей» [2, 243].

Формування особистості — це становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант її розвитку [9, 322].

Розвиток особистості — процес закономірних діалектичних змін, формування і перетворення суб'єкта діяльності, його свідомості, системи мотивів, потреб і взаємин [Там само].

Особистість із її неповторним духовним світом є однією із найбільш інтригуючих таємниць і разом з тим однією із найскладніших проблем пізнання людини [5, 139], адже, як констатує С. Максименко, «неможливість вирішити загадку цілісності і унікальності особистості зумовлена <...> тим, що існує потяг акцентувати одне з начал за рахунок іншого» [7, 133].

У зв'язку з цим зростає виправданий інтерес до кращих здобутків світової і вітчизняної думки з проблеми формування людської особистості, здатної до саморозвитку й самореалізації, тому що об'єктивно підійти до розв'язання будь-якого питання можна лише за умови ретроспективного погляду на розвиток проблеми в цілому. Наполегливі пошуки шляхів розв'язання сучасних проблем немиче ведуть до з'ясування історичних аналогій.

У концепціях виховання кінця ХІХ — початку ХХ ст., які ґрунтувалися на антропологічних ідеях К. Ушинського, відзначалася дуалістичність людини, надзвичайна складність, суперечливість її особистості, вплив природних і штучних чинників різного роду. Розвиток антропологічної теорії супроводжувався подоланням емпірики й опи-

совості педагогічних ідей, фактів і рецептурних прийомів з досвіду виховання й формування особистості [3, 48].

Серед відомих діячів та просвітителів другої половини XIX ст., доробок яких з проблеми формування людської особистості становить науковий інтерес, особливе місце належить Б. Грінченку (1863—1910) та О. Лазурському (1874—1917). Проблема, яка привертала увагу дослідників протягом багатьох років, — можливість гуманізації педагогічного процесу. Зокрема, в працях цих непересічних педагогів порушено чимало важливих питань, які не втратили своєї актуальності й сьогодні і які за детального їх вивчення можуть дати відповіді на сучасні проблематичні питання формування і виховання особистості.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Історичний аналіз розвитку теоретичних поглядів на особистість був здійснений Р. Немовим [8, 230]. Історико-психологічний аспект дослідження проблеми особистості представлений у працях В. Аншаквої, Н. Логінової, Т. Марцинківської, А. Петровського; проблема формування особистості у творчій спадщині освітніх діячів і психологів кінця XIX — початку XX ст. висвітлювалася В. Большаковою; внесок вітчизняних вчених, зокрема О. Лазурського, в розробку психолого-педагогічних проблем особистості представлений в дослідженнях О. Михальова, Д. Наумова, А. Нікольської, П. Садчикової, О. Яковлевої. Багатоаспектним питанням педагогічної спадщини Б. Грінченка, зокрема його педагогічним ідеям, присвятили свої дослідження чимало сучасних науковців, а саме: О. Білецький, В. Борисенко, Г. Гриценко, М. Гуменюк, М. Веркалець, В. Дурдуківський, С. Єфремов, А. Животенко-Піанків, І. Пільгук, А. Погрібний, Л. Сахно, В. Чорновол, В. Яременко.

Аналіз творчої спадщини Б. Грінченка та О. Лазурського засвідчив, що талановиті учені засвоїли кращі надбання світової педагогіки і поєднали їх з вітчизняними традиціями виховання та формування особистості. У своїх наукових, педагогічних, публіцистичних, художніх творах вони розглядали найважливіші аспекти педагогіки: мету і завдання виховання та формування особистості дитини, загальнокультурну, професійно-педагогічну підготовку вчителя. Проте недостатньо висвітленими лишаються питання щодо використання їхнього доробку у сучасному педагогічному процесі.

Метою статті є висвітлення й аналіз творчого внеску Б. Грінченка та О. Лазурського у розробку проблеми формування особистості ди-

тини як важливого джерела психолого-педагогічного аспекту персонологічних знань.

Вклад основного матеріалу. Здійснений теоретичний аналіз стану розробки проблеми у визначений історичний період надає можливість дійти висновку про те, що проблема особистості — одна з центральних у філософії, соціології, педагогіці, психології та низці інших наук. Однак кожна наука вивчає особистість, керуючись своїм предметом дослідження. Тому має сенс уточнити уявлення про особистість, що склалося в цих суміжних дисциплінах.

Особистість у *філософії* виступає як сукупність всіх суспільних відносин. Проблема особистості у філософії — це проблема місця, яке вона посідає в суспільстві. Особистість у *соціології* — це стійка система соціально значущих рис, що характеризують індивіда, це продукт суспільного розвитку і включення індивіда в систему соціальних відносин за допомогою діяльності і спілкування. Очевидно, що поняття особистості збігається з поняттям індивіда і людини. У *психології* й *педагогіці* особистість трактується у широкому розумінні — конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей [2, 243].

Про унікальність феномена особистості свідчить наявність понад 90 її визначень у психології та понад 40 у педагогіці [8, 285—286]. Педагогічна наука досліджує закономірності та чинники формування, розвитку й виховання особистості. Але водночас «особистість є поняття соціальне, воно виражає все, що є у людини надприродного, історичного. Особистість не є вродженою, вона виникає в результаті культурного та соціального розвитку», — наголошував Л. Виготський.

Розвиток та формування особистості дитини стали предметом дослідження вітчизняної психолого-педагогічної науки на зламі ХІХ—ХХ ст. та знайшли своє відображення у працях П. Каптерева, П. Лесгафта, І. Сікорського, Д. Трошина, К. Ушинського.

Значний вклад у розвиток вітчизняної теорії особистості, зокрема чинників її розвитку та формування, на нашу думку, зробили Олександр Лазурський, відомий педагог, психолог, лікар, освітній та громадський діяч, українець за походженням, та Борис Грінченко — український педагог, письменник, фольклорист, освітній та громадський діяч.

О. Лазурський трактував особистість як єдність двох психологічних механізмів: ендопсихіки — вродженого внутрішнього механізму

людської психіки, яка виявляє себе в таких основних психічних функціях, як увага, пам'ять, уява і мислення, здатність до вольового зусилля, емоційність, імпульсивність, тобто в темпераменті, розумовій обдарованості, нарешті, характері; та іншої суттєвої сторони особистості — екзопсихіки, зміст якої визначається ставленням особистості до зовнішніх об'єктів, середовища та прояви якої відображають на собі зовнішні, навколишні умови [4, 207—208]. Обидві складові, на думку вченого, пов'язані між собою, впливають одна на одну та виражають сутнісні чинники розвитку особистості [5, 334].

Педагогічні погляди Б. Грінченка базувалися на ідеях видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів, а саме: А. Дістерверга (природовідповідність), М. Драгоманова (демократизм), Я. Коменського (організація навчального процесу), О. Потебні (значення національної культури і мови у формуванні особистості), К. Ушинського (народність), Т. Шевченка (гуманізм) [3, 49].

Б. Грінченко, узагальнюючи свій досвід роботи в школі та розвиваючи ідеї Ушинського, доводив, що тільки особистісно зорієнтоване навчання, національна освіта і національна система виховання можуть принести користь народові в цілому і кожній людині зокрема. Ці думки він викладає в численних теоретичних працях: «Народні вчителі і українська школа» (1906), «Якої нам треба школи» (1906), «На беспросветном пути: об украинской школе» (1905) та ін. [1] Поняття «освіта» він трактував дуже широко — як учіння, навчання, виховання, самовиховання, соціалізацію, тобто як єдність усіх дій, що розвивають і виховують особистість [1, 401]. Саме тому навчальний процес Б. Грінченко спрямовував на окрему особистість, ураховуючи її бажання, уміння та творчі можливості [1, 225]. У своїх працях Борис Грінченко, як і Олександр Лазурський, червоною ниткою проводив думку про єдність людини й природи, внутрішніх сил та зовнішніх впливів.

Узагальнюючи сказане, маємо говорити про те, що Б. Грінченко та О. Лазурський виробили оригінальне бачення особистості дитини та чинників її формування.

Отже, вивчення творчої спадщини Б. Грінченка та О. Лазурського потребує подальшого глибинного аналізу на предмет виявлення іноді з першого погляду прихованих, але надто корисних для цілісного уявлення про особистість дитини ідей щодо чинників та факторів її формування.

Джерела

1. Грінченко Б.Д. Твори [Текст] : у 2 т. / Б.Д. Грінченко. — К. : Наукова думка, 1990. — Т. 1 : Поетичні твори. Оповідання. Повісті / упор. В.В. Яременка. — 640 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
3. Іванова К.В. Педагогічні погляди Б.Д. Грінченка / К.В. Іванова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. — Х., 2006. — Вип. 24. — С. 48–57.
4. Лазурский А.Ф. Очерки науки о характерах / А.Ф. Лазурский. — СПб. : Типография Б.М. Вольфа, 1906. — 307 с.
5. Лазурский А.Ф. Классификация личностей / под. ред. М.Я. Басова и В.Н. Мясичева. — Петроград, 1921. — 401 с.
6. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. — К. : Грамота, 2005. — 448 с.
7. Максименко С.Д. Загальне поняття про особистість та її структуру / С.Д. Максименко // Особистість в психологічних дослідженнях : [Тексти]. — Ніжин, 2005. — с. 131–144.
8. Немов Р.С. Психология : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. / Р.С. Немов. — 4-е изд. — М. : Гуманитарный центр «Владос», 2003. — Кн. 1: Общие основы психологи. — 688 с.
9. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посіб. / В.В. Ягупов — К. : Либідь, 2002. — 560 с.

Статья посвящена проблеме изучения творческого наследия известных педагогов, просветителей Бориса Гринченко и Александра Лазурского в контексте формирования и развития личности. Определены основные идеи выдающихся педагогов относительно факторов и условий формирования личности ребенка.

Ключевые слова: Б.Д. Гринченко, экзопсихика, эндопсихика, классификация личности, А.Ф. Лазурский, личность, развитие личности, формирование личности.

The article is devoted to the problem of the study of the creative heritage of well-known teachers, educators Borys Grinchenko and Oleksandr Lazurskyi in the context of the formation and development of personality. It is determined the main ideas of outstanding educators about factors and conditions of formation personality of a child.

Key words: Borys Grinchenko, ekzopsychology, endopsychology, classification of personality, Oleksandr Lazurskyi, personality, personality development, formation of personality.